

GRÉCZI EMŐKE

„NEM ACZÉL ELISMERTETÉSÉNEK AZ INTÉZMÉNYE”

BESZÉLGETÉS BÁNFALVI ISTVÁNNAL, AZ ACZÉL GYÖRGY
KÉZIRATI HAGYATÉKÁT KEZELŐ KURATÓRIUM ELNÖKÉVEL

IA Kádár-rendszer kultúrpolitikájának legfőbb irányítója szenvedélyes kéziratgyűjtő volt. Az általa gyűjtött és vásárolt anyag a kapcsolatainak dokumentumaival, a magánlevelezéssel együtt több tízezer darabot tesz ki. Aczél György Kézirati Hagyatékát ma az MTA Könyvtára kézírattárában őrzik, kutatják. Kezelését egy kuratórium is segíti, amelynek elnökével a gyűjtemény történetéről, kutathatóságáról is beszélgettünk.

MC: Kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy a legmagasabb pozíciót a Németh-kormányban töltötte be: államtitkár volt a Szociális és Egészségügyi Minisztériumban. Ez már nem az az időszak, amikor Aczél hatalomban volt.

I Valóban, 1988 márciusától 1990 májusáig, az új kormány létrejöttéig voltam szociális ügyekkel foglalkozó államtitkár. A magyar államigazgatásban 1950 óta nem volt önálló szociális ágazat, ezen változtattak 1987 végén Csehák Judit kezdeményezésére és vezetésével. Ebben a két évben intenzív, újszerű gyakorlati munka mellett hosszú távú szociálpolitikai koncepciót dolgoztunk ki mintegy hetven szakember bevonásával, köztük sokak neve ma már fogalom: Ferge Zsuzsa, Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Pataki Ferenc, Gönczöl Katalin, Hetényi István, Tímár János, Illés Iván, Vukovich György, Popper Péter, Levendel László, hogy csak néhányukat említsek. Az *Útkeresés és szociális biztonság – elgondolások az átmeneti időszak szociálpolitikájáról* című vitairatunkról az 1989-ben éppen létrejövő tucatszani új politikai szervezettel is konzultáltunk. Ekkor hoztuk létre egyszerre hét felsőoktatási intézményben a szociálismunkás-képzést is.

MC: Ezekből nem következik az Aczél-kuratóriumban betöltött pozíciója. Mesélne arról, hogyan ismerkedtek meg Aczéllal?

I Az ELTE bölcsészkarán végeztem filozófia–magyar szakon, ezt követően én lettem a kar KISZ-titkára. 1977-ben hoztak egy kétségbeejtő rendeletet a kötelező pályázati elhelyezkedési rendszerről, amely szerint minden végzőst bürokratikus módon osztának szét a munkahelyekre. Ha jól emlékszem, a bölcsészkarnak csak a nappali tagozatán ötvenhárom szakpárosítás volt, maga a rendelet

pedig olyan ügyetlenül volt összeállítva, hogy lehetetlen lett volna végrehajtani. Komoly munkanélküliséget és felháborodást okozott volna. Három tudományegyetem adatai alapján írtunk egy majdnem százoldalas tanulmányt, amelyben alátámasztottuk, hogy ez a megoldás lehetetlen. Elterjesztettük a KISZ-alapszervezetekben, elküldtük az oktatási miniszternek, meg a KISZ első titkárának is, aki akkor a párt Politikai Bizottságának tagja volt, hogy állítsák le, mielőtt először alkalmazni kellene. És valóban visszavonták. Nem sokkal később Aczél György egy oktatón keresztül üzent, hogy beszélgetne velem. Soha nem találkoztunk korábban, néhányszor hallottam nézőként az előadásait az Egyetemi Színpadon. Azért hívott, hogy elmondja, egy nagy marhaságot akartak elkövetni, s megköszönte a kritikus tanulmányt, mert sokat segített abban, hogy világosan lássanak. Megkérdezte azt is, szeretnék-e politikai pályán dolgozni. Én a felsőoktatási diákszínvonalon működésében is aktívan részt vettem, amolyan vulkanikus ember voltam, valahol az elmélet és a társadalmi gyakorlat határán, de nem volt ilyen tervem. Az egyetemen két tanszékre is hívtak, azok egyikét kívántam ösztől elfogadni. Aczél György viszont még azon a nyáron vagy ötször-hatször magához hívott, órákat beszélgettünk politikáról és kultúráról, s mindig fölvetette, vállaljak valamilyen közéleti feladatot. Javasolta, hogy beszéljek Pozsgay Imrével is, akinek az új minisztériumáról publikált elképzeléseivel egyetértettem. A vele is folytatott beszélgetéseket követően ősszel a Kulturális Minisztérium sajtócsoportjának vezetője lettem azzal a feladattal, hogy segítsen egy megújuló kultúrpolitika elfogadtatását. De alig kezdtem ott dolgozni, már novemberben szenvedélyesen összevesztünk közvetlen főnökömmel, T. Bíró Zoltánnal, és pedig elvi kérdéseken. Bár T. Bíró igazi mentorával, Pozsgayval nekem sohasem volt személyes konfliktusom, én – sok igen jó döntése mellett – csakhamar kritikusan kezdtem nézni az ő tevékenységét is, ami a későbbi években sajnos több mint jogosnak bizonyult. Aczéllal továbbra is maradt egy ritkás kapcsolat, általános kulturális ügyekről beszélgettünk, s az ő nyilvános megjelenéseiről kérdezte a véleményemet. Láthatóan nem szerette a szervilis figurákat, imponált neki, ha valaki önállóan gondolkodik, kiáll a véleménye mellett, ha egyébként jó ügyekben elkötelezett. 1978 végén új munkát ajánlott. Az általa miniszterelnök-helyettesként vezetett Tudománypolitikai Bizottság egyik albizottsága a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság (TKB) volt azzal a feladattal, hogy országosan kiemelt kutatásokat koordináljon és menedzseljen állami támogatással. Ennek a titkárra lettem. Az aktuális prioritások a gazdasági szervezeti rendszer, a közigazgatás korszerűsítését szolgáló reformmunkák voltak, egy kiterjedt kutatás célja a nemzeti kulturális örökség védelme volt, és több „főirány” a társadalmi valóság föl-tárására és a bajok enyhítéséhez javaslatok kidolgozására jött létre. Kettőt most

én is kiemelek közülük. Az egyik a társadalmi beilleszkedési zavarok (a TBZ) kutatása volt, amiben Pataki Ferenc vezetésével az öngyilkosság, az alkoholizmus, a nem organikus eredetű mentális betegségek, a gyermekkori veszélyeztetettség és a bűnözés jelenségeit tártuk fel, s társadalmunknak ezt az „alulnézetét” a nyolcvanas évek közepén könyvben is megjelentettük. A másik egy döntésmegalapozó kutatás volt, amelynek célja az általános és egységes szociálpolitikai koncepció kidolgozása volt Ferge Zsuzsa vezetésével. Mindkettőben interdiszciplináris műhelymunkák folytak, kutatóhelyek tucatjaiból érkezett, nagyszerű tudósok és a terepen dolgozó, vezető szakemberek részvételével. Segédkeztem a Tárki megalapításában is. Ekkor formálódott ki bennem a tág értelemben vett szociálpolitika iránti elkötelezettség, ami a választott hivatásom lett, már csaknem negyven éve.

MC: *Hogyan alakult közben az Aczélhoz fűződő viszonya?*

¶ A TKB irodája Aczél parlamenti titkárságának a túloldalán volt, s az első hónapok után kaptam tőle pár anyagot, hogy jegyzeteljem ki, segítsek felkészülni az interjúkra, előadásokra. Nekem sem a kormányzati, sem a kulturális politikában nem volt hatásköröm, döntési jogom, de egyre többször gondoltam a szövegeit, adtam adatokat, ellenőriztem a forrásokat, és persze véleményt is formáltam az előadásai, nyilvános megjelenései előtt. Csak egy példa a sok közül: *Beszélgetések Magyarországról* címmel 1982-ben jelent meg Párizsban és Budapesten egyszerre Aczél György interjúkötete Francis Cohennel, akit melleleg akkor éppen szovjetellenességgel vádoltak a Szovjetunió történetéről írt korábbi kritikus könyve miatt. A közös munka egy teljes évig tartott, állandó oda-vissza fordításokkal, vaskos szövegátvitelű küldözgetésével (nem lévén még fax sem). Cohen és munkatársa többször ide is utazott napokra. Aczél György szokása szerint ehhez is rengeteg nagyon különböző szakmájú, világnézetű, tapasztalatú embertől kért és kapott véleményt, a tervezetekre pedig újra és újra kritikákat is, ezeket elolvasta, feldolgozta, majd a gondolatait rendszeresen lediktálta Sáriának (Ihász Lászlónénak), s a szövegeket meg a jegyzeteit ideadta nekem is, bevont a szerkesztésbe. Mire a könyv francia és magyar, majd – 1984-ben kibővítve – finn nyelven is megjelent, elképesztő mennyiségű és minőségű információt dolgoztunk fel a magyar gazdaságról, társadalomról, politikáról, kultúráról, történelemről – hazai és nyugati szemmel egyaránt. Hasonló volt a munkamódszer az olasz filozófus, Alberto Scarponi szintén monografikusra tervezett interjúja esetében is, ami azonban végül nem készült el. E munkák során mélyebb szellemi és emberi kapcsolat alakult ki köztünk. Így amikor 1982-ben újra a KB titkára lett, magával hívott a Központi Bizottság Tudományos, Közoktatási és

Aczél György beszédet mond Monokon 1948. szept. 19-én
MTA KIK - Aczél György Kézirathagyatéka

Kulturális Osztályára, ahol munkatársként ugyancsak a társadalomtudományi kutatások menedzselésével foglalkoztam főállásban, de megmaradt a – mondjuk így – szellemi segítő szerepköröm is. Majd amikor az 1985-ös kongresszuson megint leváltották a KB titkári funkciójából, és a Társadalomtudományi Intézet igazgatója lett, mentem vele. Idős korára baráti lett a viszonyunk, bár végig magázódtunk. Amikor a halálát követően megjelent a *Kritikában* egy fotó a nyitott naptáráról, élete utolsó hetében három látogató neve volt bejegyezve: Rétsági Györgyé, az orvosáé, Konrád Györgyé és az enyém.

- ¶ Végső akarata volt, hogy ne a Munkásmozgalmi Panteonba temessék, hanem Farkasrétre, a felesége mellé, a temetésén pedig ne hangozzék el beszéd. Nagy tömeg volt és irgalmatlan hóvihar, alig tudtak felmenni az emberek Farkasrétre. Annyit mondtam, hogy itt ma nem hangzik el beszéd. Mozart *Requiem*je és Kosztolányi *Halotti beszéd* című verse hangzott el. Egy év múlva, amikor a Varga Imre által tervezett egyszerű sírkőlapját avattuk, lányai kérésére ketten mondtunk beszédet Fekete Sándorral. Újra dühöngő hóvihar volt, így megegyeztünk, hogy nem mondjuk végig, hiszen ott állt sok idős ember, köztük Radnóti Miklós özvegye, de leírtuk, és megpróbáltuk megjelentetni, ami a mai napig nem sikerült.

MC: *Beszéltek Aczéllal arról, mi legyen a hagyatékával?*

- ¶ Élete utolsó éveiben egyre több időt töltött a történelmi források felkutatásával, amelyek segítségével megpróbálta kontrollálni a saját emlékezetét is, elemezni a kort, amelyben élt, és fölmutatni generációjának igazságát, de nem jutott a végére. Többször, többekkel nekilátott egy-egy téma megfogalmazásához, maradtak töredékek, részletek, ilyen a Szinetár Miklós által készített, és Aczél György születésének századik évfordulóján, tavaly sugárzott tévéinterjú. Nyugati lapok is keresték, hogy adjon életútinterjút, de ezeket is elhárította. Amikor már nagybeteg volt, egyértelművé tette, hogy a kéziratos hagyatékát a lányaira hagyja, és néhányunknak felvetette, hogy vállalnánk-e szerepet egy kuratóriumban, amely segíti a hagyaték megőrzését és kezelését. Mindezt aztán a végrendeletében is rögzítette, amely szerint a kuratórium elnöke Berend T. Iván, az MTA korábbi elnöke, tagjai Pataki Ferenc, Tétényi Pál és Vámos Tibor akadémikusok, Agárdi Péter művelődés- és irodalomtörténész, a titkára pedig én. Miután Berend T. Iván a kaliforniai UCLA történészprofesszora lett, néhány év múlva Los Angelesből levélben jelezte, hogy a nagy távolság és az eltelt hosszú idő miatt nem tud megfelelően közreműködni a kuratórium munkájában, s kérte, hogy helyette más vegye át az elnöki teendőket. A grémium – az örökösökkel egyetértésben – engem választott meg elnökévé, és a kuratórium máig

ebben az összetételben működik – a nemrég elhunyt Pataki Ferencet fájdalmasan hiányolva. Aczél György lányai – a Magyar Tudományos Akadémiával már folyó tárgyalások alapján – úgy döntöttek, hogy az egész kéziratgyűjteményt a tudós társaságnak ajándékozzák. Aczél tudott erről a szándékról, örömmel fogadta, de a lebonyolításba már nem szólt bele. Sokszor jártam a lakásában, ahol volt egy kis szoba berendezve padlótól a plafonig az általa e célra készített szekrényekkel, azokba levéltári dobozokat és iratvédő borítókat is vásárolt, s hozzáértőkkel még hagyományos katalógust is készíttetett cédulákra, sőt még Commodore 64-re is, így őrizte a gyűjteményt maga és az utókor számára. Imádtatta olvasgatni, rendezgetni, járta a boltokat, folyamatosan bővítette az anyagot.

MC: Kétféle gyűjteményről beszélünk. Az egyik a saját levelezése, a másik egy klasszikus kéziratgyűjtemény, amelynek darabjait – többek között – a Múzeum körüli kereskedőtől vásárolta, és sokan ajándékoztak is neki egy-egy darabot, saját kézírataikat, sőt még részgyűjteményeket is.

¶ Amikor Rákosiék letartóztatták, minden könyvét, kéziratát is elkobozták. Már akkor is volt egy kisebb gyűjteménye, még ha nem is olyan értékes. Szabadulását követően újrakezdte a gyűjtést. A gyűjteményben van dokumentum I. Rákóczy Györgytől, Kossuth Lajostól vagy épp Indira Gandhitól, nem is beszélve a nemzeti művelődés klasszikusairól. Kazinczy, Arany, Ady, Babits, Bartók, József Attila, Kosztolányi, Karinthy, Füst Milán, Illyés, Déry, Németh László és a kortárs írók, nagy magyar és külföldi művészek, világhírű tudósok hosszú sora szerepel ebben a gyűjteményben. S persze a 20. század politikusai: Károlyi Mihály, Bajcsy-Zsilinszky, Demény Pál, Rákosi Mátyás és mások fragmentumai. Felmérhetetlen eszmei értékű kézirati együttes ez, amelynek csak egy-egy darabja is sokmilliós, vagy talán tízmilliós vagyoni értéket képvisel. Hadd emlékeztessenek ez utóbbira is, amikor földézem, hogy Aczél György lányai, Anna és Ágnes – akik egész életükben gyermekvédelemmel és szociális segítséssel foglalkoztak – minden ellenszolgáltatás nélkül adományozták ezt a kincset a Magyar Tudományos Akadémiának és azon keresztül a magyar szellemi életnek.

MC: A végrendelet mindkét anyagra vonatkozik?

¶ Igen. Egységesen kezelik Aczél György Kézirati Hagyatéka címen. Természetesen az állami vagy pártbeli működésének iratai annak rendje és módja szerint bekerültek a megfelelő irattárakba, s onnan a nem akadémiai levéltári gyűjteményekbe. Ma ezek ott kutathatók. A saját levelezése, mondjuk, Luigi Nonóval

vagy Pilinszky Jánossal, továbbá a neki szóló dedikációk nem köziratok. Ilyenek nagy számban vannak a gyűjteményben, és Aczél György a végrendeletében kikötötte, hogy ezek nyilvánosságra hozatalából az érintetteknek és hozzátartozóiknak nem származhat hátrányuk, függetlenül attól, kivel milyen volt a viszonya. A kortárs levelezés és a dedikációk tehát – a jogszabályoknak, az MTA eljárási szabályainak és a végakarathoz megfelelően – az adott dokumentumban érintett személyek halála után harminc évvel kutatható. Aczél esetében 2021-ben telik le a harminc év, és ha a levelezőpartner később hunyt el, az ő jogainak örököse döntheti el, hogy beleegyezik-e a közlésbe.

MC: *Hogyan zajlott a gyűjtemény feldolgozása?*

¶ Az volt a legfontosabb, hogy egy sajtupapír se vesszen el. Még mielőtt magáról az adományozásról megszületett volna az okirat, édesapjuk előzetes beszélgetéseit folytatva a lányok megkérték Rózsa Györgyöt, az Akadémiai Könyvtár legendás főigazgatóját, hogy segítsen ebben. Ő szakembereket küldött megfelelő járművel, akik az egész gyűjteményt felpakolták, és bevitték az Akadémiai Könyvtár kéziratárába zárt letétként. Aztán az ajándékozást a kuratórium segítségével és az MTA szakértőivel egyetértésben, a Róder Edit ügyvéd által fogalmazott ajándékozási okiratban is rögzítették. Az önzetlen adományt Kosáry Domokos, az MTA elnöke írásbeli nyilatkozattal elfogadta, és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárát jelölte ki, hogy azt őrizze és – Aczél György végrendeletének tiszteletben tartásával – kezelje. Az ajándékozást Andrásfalvy Bertalan, az Antall-kormány kultuszminisztere – mint a közgyűjtemények felügyeletében illetékes miniszter – a hatályos jogszabályoknak megfelelően jóváhagyta. Így a gyűjtemény egyben maradt, benne Aczél György elhunyt felesége, Csató Zsuzsa orvostudományi levelezése és néhány további kézirati együttes is. Déry, Illyés, Örkény és más is adott Aczél Györgynek kéziratokat, de a gyűjtemény legnagyobb beillesztett önálló része az Illés Endre-hagyaték. A Szépirodalmi Kiadó egykori igazgatója még életében átadta a személyes, mintegy hatezer tételből álló dokumentumgyűjteményét Aczélnek, tudva, hogy az ő szenedélyes érdeklődése e kultúrtörténeti jelentőségű anyag iránt annyira erős, hogy azt egyben tartja, és vigyáz rá. 1998-ig tartott, mire elkészült a katalógus, ami elsősorban Mázi Béla főlevéltáros érdeme. Az előzetes rendezés ellenére a gyűjtemény minden egyes lapját újra kézbe kellett venni, lebélyegezni, katalogizálni, leltárba venni a levéltári szabályoknak megfelelően. Amikor ennek a végére értek, 1999. március 18-án elfogadtuk Az MTAK Kéziratára Aczél-gyűjteményének kutatási szabályzata című dokumentumot, amelyet

Az iskolák államosításának évfordulóján

/Vázlat/

- Üdvözlés

- köszönteni azokat, akik az államosítás munkájából részt vállaltak;

nyelvi képelem és
 - s azokat, akik negyedszázada *celi arata -* munkálkodnak ^{sz} céljaink, a szocialista iskola megvalósításáért.

- A föld, a gyár után az iskola is a népe lett 1948 június 16-án, amikor az Országgyűlés törvénybe iktatta az iskolák államosítását.

- Régi kívánság, óhaj, vált valósággá e törvénnyel: *az iskolák, gyárak nem lehetnek testvérek, hanem az iskola nem az*

- vágya volt ez a reformkor legjobbjainak; *celi azt hitték hogy kellet fordítva is*

- az iskolák állami irányítását hirdette meg Eötvös József 1848-as művelődésügyi programjában; *akkor még az is olyan sötét mivén célom volt*

– Aczél György lányainak egyetértésével – a kuratórium elnöke mellett Domsa Károlyné, az MTA Könyvtárának főigazgató-helyettese és Rozsondai Marianne, az MTA Könyvtára Kézirattár és Régikönyvek Gyűjteményének vezetője írtak alá. Sajnos e két nagyszerű szakember sincs már köztünk.

MC: *Beszélgetésünk előtt elküldött nekem egy általános tájékoztatót a gyűjteményről. Ebben az áll, kiemelve, hogy az anyag nem állami, de köztulajdon. Ez mit jelent pontosan?*

¶ Hosszú előkészületek után, 1993-ban került a polgári törvénykönyvbe a civil szerveződési formákból kiemelkedő három új szervezeti forma, a közalapítvány, a közhasznú társaság és a köztestület. Az MTA 1994-ben köztestületté alakult, aminek a jellegét 2009-ben jelentősen módosították. Nemcsak szimbolikus a jelentősége annak, hogy Aczél György kézirati hagyatéka a legnagyobb tekintélyű tudományos köztestület tulajdonában van. Miközben a szerzői jogokkal természetesen Aczél örökösei rendelkeznek, fontos, hogy magának a gyűjteménynek a sorsáról nem egy állami szerv vagy intézmény rendelkezik. Annak idején próbáltuk minden oldalról védeni az anyagot, hisz zajosak voltak olyan politikai hangok is, amelyek joggal aggasztottak minket. Aczél utolsó éveiben elképesztő rágalomhadjárat indult ellene, például azt hazudták, hogy ellopta a Corvinákat, s persze az nem számított, hogy a Corvinák hiánytalanul megvannak. Már minden funkció nélkül az osztrák Szociáldemokrata Párt felkérte Aczért, hogy tartson egy előadássorozatot Bécsben, ahol aztán az erre az időre számára bérelt lakás ablakában lefényképezték, és azt itt úgy hozták le a szennylapok, hogy elmenekült az országból. Nem lehetett kizárni, hogy – mint annyi mindent – ezt az értékes gyűjteményt is széthordják, s tudományos forrás helyett elvadult propaganda céljaira használják. Utólag bebizonyosodott, hogy az MTA-nál korrektebb értékőrzt nem is találhattunk volna.

MC: *Volt olyan, aki aggódott, hogy mi lehet róla a hagyatékbán?*

¶ Voltak kérések, hogy adjunk vissza leveleket írójuknak, még kenőpénzes értékesítési csábítások is előfordultak, mondani se kell, hiába. Az évek során aztán időről időre jelentkezik valaki, hogy szeretné elolvasni, mi van róla a dokumentumokban, de ilyenkor mindig elmondjuk, hogy azt követően van rá lehetőség, amikor a végakarát és a törvény megengedi. Érdekes, hogy a baloldaltól voltak többen, akik szerették volna dokumentálva látni, hogy a neofita antikommunisták, az újdonsült egykori ellenállók vajon miket írtak anno „az Aczélnek”.

De nekik is csak azt mondhattuk, a szabály az szabály, s jogállamban a végrendelet szent. A levéltári földolgozást követően az anyag nagyjából kilencven százalékban már kutatható és kutatják is – beleértve a teljes Illés Endre-hagyatékot. Száznegyven fölött van a kiadott kutatási engedélyek száma, s meghaladta a százat a kutatók száma, hisz vannak visszatérők is. Értékes forrásközlések, tudományos publikációk, szépirodalmi művek, filmek, cikkek, riportok készültek ennek a gyűjteménynek a dokumentumait is felhasználva, amihez a kuratórium készséggel nyújtott és nyújt segítséget. Persze mi is sokfélék vagyunk. Agárdi Péter nyilván a legfelkészültebb köztünk, ha Mázi Bélával vagy valamelyik kutatóval egy datálatlan vagy aláírás, jelzés nélküli dokumentum azonosítását kell megfejteni. Vámos Tibor és Tétényi Pál pedig – miközben ők elsősorban a műszaki és természettudományok kiemelkedő tudósai – nagy humán műveltségük és széles körű közéleti tapasztalataik révén járulnak hozzá a hagyaték gondozásához.

MC: Nézzünk egy példát! Ha valaki a mindössze négy éve elhunyt Jancsó Miklósról írna, és ehhez szüksége lenne adatokra, hogy a filmrendezőt milyen kapcsolat fűzte Aczélhoz, kaphatna kutatási, publikálási engedélyt?

¶ A nyilvános részre igen. Ebben máig senkit nem utasítottunk el. Ha, mondjuk, Jancsó küldött egy forgatókönyv-tervezetet, az kutatható. Ahogy Örkény is elküldte az utolsó drámáját, ami után Aczél meglátogatta a kórházban, és vitatkoztak is valamelyik jeleneten, amit Örkény végül még át is írt. Ha viszont X írt egy levelet Aczélnak például egy harmadik ember viselt dolgairól a szigligeti alkotóházban, amiből lehet sérelem, az zárolt anyag az előbb mondott határidőig. Még akkor sem kutatható, ha jó fényt vetne Aczélra, ami kiderülne. Ismétlem, ha valakiről azt hiszik, hogy üldözte a rendszer, de mégsem, vagy épp ennek a fordítottja igaz, azt nem nekünk kell kideríteni. Én tényleg komolyan gondolom, hogy Aczél György és más történelmi személyiségek tevékenységét újra és újra elfogulatlanul föltárni és egyre árnyaltabban értékelni – ez a tudományos kutatás és – hozzáteszem – a művészi feldolgozások dolga. Hatvány Lajos egyszer szellemesen úgy fogalmazott, hogy a *Nyugat* „az Ady elismertetésének a szerve”. Nos, az Aczél György Kézirati Hagyatékát kezelő kuratórium nem az Aczél György elismertetésének az intézménye, hanem az a feladata, hogy a tudományos kutatás számára megőrizze, rendszerezze és hozzáférhetővé tegye ezt a gyűjteményt. S közel járunk ahhoz, amikor erre már nem lesz szükség, amikor már csak a végrendelet maga, a jogszabályok és az Akadémiai Könyvtár szabályzata lesz érvényes.

MC: Írt naplót Aczél? Készített másolatot az általa írt levelekről?

Thunf. 22. 1826. 1. 689/2

DAL

Volna szányam! elöjvűbűk,
Egy kicsi idek fele,
's ott grikemik, hol mádi-hang,
Eled 's a' vig wemelye;
Mig a' Hionok gyöngé kaja
'Eder lángra költene
E' az álmok' kéjsz hosiábol,
Kébb valóca intone.

Ott a' beati alkonyatban
Csak mi Keltén kétszen,
Tudva; seaki el nem ámul
's nem loppang inig leven,
Analogra hű szerelműk'
Szent malafaliti ézenök
's hofzu vicsory áldozatban
's Pajkelyhősi ünitenök.

XII. / 935. Ernst Hofzer
Kisfaludy

Lejje bír fagy a vidéket,
Nem sokáig a tavakat;
Egy varázslat, bír havaz kúrom,
És vípra hínai nékem azt:
Ei deánk is, tiplá képe
Hívem, két kémben el,
I nyájas arcain olvadóra
A lionnal róza kél.

Lejge ráll a pagonymak,
Látom karcsu thronot,
É a viágok illat-áris
Beszívom lehelletis.
Könnye harmat, milly inditra
Tukos búvár a ingador;
Elték napfény é tele mindon
Elet kéjze lobbador.

Ott vidám kéd is rovenise
Tün fel arnyk kényvesel,
Ott ar det ifjan aggul
É szép átomkint letben el.
Edecs emlek: drága képek!
Bájosok ha át futom:
Milly örömmel elözpülnek!
Mere, ara csak is tudom.

Hüfalu dy Károly.

¶ Naplót tudtommal nem írt. A leveleiről másolatok készültek, bár sokkal ritkábban, mint ahogy az másoknál megszokott. Ha valaki írt neki egy érdekes vagy haragos levelet, akkor Aczél legtöbbször nem írt egy nyolcoldalas levélre egy hatoldalas választ, hanem írt két sort, amelyben meghívta a levélíró, akár ismeretlenül is, hogy beszélgessenek. Így gyakran egyoldalú a levelezés, vagy akár csak egy születésnap köszöntés, egy gratuláció szintjén maradt. Alapvetően verbális ember volt, ahogy már említettem. Még szellemi munkát is eleven társaságban szeretett végezni. Vitatkozva gondolkozott. Ugyanakkor keveset aludt, rengeteget olvasott, többnyire éjjel, s a lényeges helyeket megjelölve, a gondolatait reggel, meg a munkaszünetekben gyorsírásba diktálta Sáríkáknak. Ezeket lehetett aztán szerkeszteni, majd sokak véleményét is megemésztve újra és újra átírni. Nem túlzás, tucatszámra is többször. Cohen például bevallotta, hogy ilyet még életében nem látott, és a végeérhetetlen korrekciók végén csak annyit mondott, köszöni a türelmet. Kitért a nevetés. Félig bele kellett halni ebbe a munkamódszerbe. De mindezt nem az érdekesség kedvéért mondtam el, hanem azért, hogy megvilágítsam, miért nem tekinthető autentikusnak semmilyen szöveg tőle, amit hátrahagyott ugyan, de nem autorizált. Szándékunk ellenére azonban néhány ilyen nem végleges, nem autorizált szöveg is megjelent, kellő filológiai gondozás nélkül.

MC: *Ön szerint még változhat Aczél megítélése?*

¶ Sok a legenda Aczél György szerepéről. Az igazság az, hogy – bár én korántsem ismerem a teljes gyűjteményt, még a töredékét sem, és lehet benne néhány meglepetés is – a levelek, dedikációk olvastán valószínűleg nem fog alapvetően változni a róla vagy a koráról alkotott kép. Máig Révész Sándoré az első és egyetlen Aczél-monográfia (1997), és azt hiszem, ő is így látja. Révész az első három között volt, aki az akkor még nem feldolgozott hagyaték kutatására jelentkezett. A könyve tele van olyan tényekkel, amelyeket én is tőle tudtam meg, főleg Aczél gyerekkoráról, a háború előtti és alatti tevékenységéről, de még azokról az időről is, amikor már ismertem.

MC: *Azóta elég sok minden kiderült vagy világosabbá vált, például az 1944–45-ös tevékenységéről.*

¶ Aczél György századik születésnapja alkalmából tavaly a Politikatörténeti Intézetben konferenciát rendeztek Kultúra és politika 1956–1989 címmel. Ezen sok új szempontot vetettek föl a már tekintélyes történészek és az örvendetesen aktív fiatal tudósgeneráció tagjai egyaránt. Agárdi Péter nyolcoldalas bibliográfiát

készített a konferencia elé azokról a publikációkról, amelyek Révész kötete óta születtek. Abban igaza van: ahogy zajlik a félmúlt feldolgozása, újabb adalékok jönnek elő a háború alatti időszakról is, amit Aczél végig itthon élt meg. Különböző tanúságtevők szerint Aczél rendkívül komoly embermentő munkát végzett a német megszállás idején, erről Izraelben és itthon is megjelentek munkák. De ő erről nem szeretett beszélni. Emlékezetem szerint a rendszerváltás előtt nem sokkal törte meg erről a csendet Vas István és Szántó Piroska, akik elmondták azt is, hogy Radnóti is meg akarta menteni, de a költő nem élt a megszervezett lehetőséggel. Aczél az ilyen emlékezést hivalkodásnak tartotta. S talán azért sem hangoztatta, mert az ellene 1949-ben megrendezett koncepciók perben az egyik vádpont az volt, hogy együttműködött a Hashomer Hatzair nevű baloldali, zsidó ellenálló szervezettel is, amiből az ÁVH hazug kémvádát fabrikált. Amikor aztán boldog-boldogtalan ellenállóként és partizánként akart feltűnni, ő ehhez nem akart asszisztálni. Öregkorában mégis meghatotta, hogy egyre többen emlékeztek rá megmentőjükként hálával, évtizedek múltán is. Én nem vagyok történész, és „nagy idők tanújának” is alkalmatlan vagyok. Se naplót, se jegyzeteket nem készítettem soha, a memóriám lyukacsos, és ahogy épp Aczél szokta volt mondogatni, nem kell okvetlenül hazugnak lenni ahhoz, hogy az emlékezetet megmásítsuk: „a lélek hazudik.” Ezért komoly megfontolás alapján úgy döntöttem, hogy Aczél György életművéről egyszer mondom el a személyes véleményem, és az: a sírkőavatásánál elmondott beszéd. Ehhez tartottam is magam. Mert bár a gondolkodásom – egy mély baloldali kontinuitás mellett – sokat változott az elmúlt évtizedekben, Aczél György kivételes személyiségéről és jelentőségéről a véleményem nem változott. A többi legyen a történészek, a művészek vagy tágabban: az utókor dolga.

BÁNFALVI ISTVÁN szociálpolitikus az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett filozófia–magyar szakon 1976-ban. 1979-től a Tudománypolitikai Bizottság alatt működő Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságában, 1982-től az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályán dolgozott. 1985-től a Társadalomtudományi Intézet tudományos munkatársa volt. 1988 márciustól 1990 májusig szociálpolitikáért felelős államtitkár a Szociális és Egészségügyi Minisztériumban. Lemondása óta független szakértő a szociális védelmi politikák területén, 2013-tól a „feltétel nélküli alapjövedelem” Magyarországra adaptált javaslatát kidolgozó LÉT munkacsoport vezetője. 1991 óta tagja, majd elnöke az Aczél György Kézirati Hagyatékát kezelő kuratóriumnak.

Szilágyi Lenke felvétele